

ПРЕБРОЯВАНЕ НА ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1904 ГОДИНА

*Соня Златанова**

На 31 декември 1904 г. се провежда първото преброяване на индустриалните предприятия в България, които са насърчавани от държавата. Целта е да се съберат данни за зараждащата се едра и насърчаваната от държавата индустрия, да се получи ясна представа за нейното техническо състояние и производителна способност, както и за нуждите на индустриалните предприятия. Това преброяване има същия характер като преброяванията на населението и жилищния фонд, на чиновниците, на добитъка и други.

Дирекцията на статистиката събира сведенията за индустрията чрез специално подготвени формуляри. Всяко лице, притежаващо индустриално предприятие, което влиза в категорията на насърчаваните от държавата, попълва по един въпросник, който съдържа въпроси от първостепенна важност, отнасящи за състоянието и продуктивността на индустриалното заведение. Всеки работник във фабриката или административен служител в канцеларията също попълва по указания на Дирекцията по една лична карта, която показва неговото положение и функции във фабриката.

Въпросниците и личните карти се раздават на фабрикантите и на работниците няколко дни преди преброяването и се събират на другия ден след него. Агент-

* Младши експерт в отдел „Публикации, библиотека и дигитални продукти“ на НСИ; e-mail: SZlatanova@nsi.bg.

преброителите извършват проверка на вписаните във въпросника и личните карти данни.

Надзорът върху преброяването на индустриалните предприятия във всяка околия е възложен на преброителните комисии, които са съставени от:

- Председателя на комисията - окръжния управител в окръжните центрове или околийския началник в околийските центрове;

- Кмета на града;
- Началника на Земеделската банка;
- Касиера на Земеделската банка;
- По един представител на всяка отделна индустрия в града или околията;
- Секретаря на Търговската камара в София, Пловдив, Варна и Русе или член на Търговската камара, ако има такъв в другите околийски центрове.

Преброителната комисия има грижата след своето конституиране:

- Да назначи агент-преброители измежду най-интелигентните лица в града и околията (учители, инженери, лекари и други);

- Да допълни списъка на фабричните предприятия, в случай че в списъка на Министерството на търговията и земеделието не е упоменато някое индустриално предприятие;

- Да събере агент-преброителите преди датата на преброяването и да им предаде въпросниците и личните карти, пликете и др., както и по един екземпляр от наредбите и упътванията;

- Да проведе инструктаж за правилното попълване на формулярите;

- След 1 януари да получи от агент-преброителите събраните формуляри и да ги изпрати на Дирекцията на статистиката най-късно до 10 януари заедно с протокола на комисията, с който са назначени агент-преброителите.

Проверката на вписаните данни както във въпросника, така и в личната карта се извършва от агент-преброителите на 31 декември 1904 г. в самото индустриално предприятие. Агент-преброителят проверява инвентара на фабриката - вида и броя на машините, парните котли и др., а за проверка на консумирания суров материал се използват счетоводните книги на фабриката. Проверката е необходима, тъй като тя е най-важната част от работата - така се установяват състоянието на индустриалното предприятие и нуждите на местната индустрия, което е от голямо значение за самите индустриалци.

Дирекцията на статистиката отправя апел за доброволно и добросъвестно попълване на въпросниците и личните карти както от господата индустриалци, така и от работниците и ги призовава с най-голямо спокойствие, вярно и точно да попълват формулярите съобразно наредбите и упътванията, като препоръчва преброителните документи да бъдат предварително проучени.

Тайната на сведенията се гарантира от чл. 14 на Закона за Дирекцията на статистиката, който гласи: „Сведенията, били устни или писмени, които се дават на Дирекцията на статистиката, не могат по никой начин да послужат за лично данъчно обременение, нито за доказателство пред разните административни и съдебни власти и учреждения. Писмените сведения, доставени от държавните и общинските чиновници, от разните дружества и от частни лица се изгарят от Дирекцията след изработването и свеждането на общите статистически таблици“. Обработването на данните и тяхното публикуване става по такъв начин, че са взети всички необходими мерки информацията за всяко предприятие да не стане обществено достояние. Чл. 15 от същия закон постановява, че всеки служител и чиновник на Дирекцията на статистиката, който събира и обработва статистически данни и съобщи на частни лица или некомпетентни власти статистически данни, които имат личен характер или ги публикува въпреки целта и смисъла на настоящия закон, се наказва с до два месеца затвор и глоба до 500 лева.

Ако някой от индустриалците или фабричните работници поради някаква причина не е успял до 31 декември да попълни въпросника или личната карта, агент-преброителят има грижата за попълването им според сведенията, които са дадени от индустриалеца или работника, като същевременно ги проверява. Попълнените и проверени формуляри се събират и запечатват в плик в присъствието на собственика на предприятието. Агент-преброителят връчва с разписка документите на председателя на околийската преброителна комисия (околийски началник или окръжен управител), който препраща формулярите в Дирекцията на статистиката.

Ако собственикът на индустриално предприятие под един или друг претекст откаже да даде сведения по въпросника, агент-преброителят докладва на общинския кмет или на околийския началник, за да делегира права на агент от местната полиция, който придружава преброителя до предприятието на въпросния индустриалец и му съставя акт, ако откаже да даде сведения.

Раздел първи от въпросника за преброяването на индустриалните предприятия включва 16 въпроса, които се отнасят за адресните данни на предприятието, кой е

собственикът на фабриката към момента на преброяването, кой е бил собственик при основаването ѝ, кой я управлява в момента на преброяването, кога е построена, имало ли е спиране на дейността на предприятието, какъв е броят на работниците през 1904 г., откога фабриката се ползва от облагите на Закона за насърчаване на местната индустрия, застрахован ли е сградният фонд, какъв е първоначалният капитал, каква е инвентарната стойност в момента на преброяването и други.

Раздел втори се отнася за персонала в предприятието - броя на административния и висшия технически персонал, броя на работниците по пол и възрастови групи, продължителност на работното време (без обедната почивка), работнически заплати, дава ли се на работниците допълнителна работа и как се заплаща, има ли фонд застраховка за трудови злополуки с работниците, има ли фабриката специален пансион за живеене на работниците, има ли заведение за хранене на работниците, оказва ли се медицинска помощ на работниците.

В раздел трети са зададени въпросите, свързани с механичната сила на предприятието - брой и конски сили на моторите, брой и напрежение на парата в атмосфери за парните котли, вид и брой на машините, употребявани в производството.

Консумацията на гориво е поместена в раздел четвърти на въпросника - количество и стойност на горивния материал и произход по държави, както и на суровия материал, консумиран през 1904 година.

Видът, количеството и стойността на произвежданите от фабриката артикули са въведени в раздел пети.

Личната карта на работниците и работничките съдържа 25 въпроса. Искани са сведения за име и фамилия, адресни данни, месторождение, настоящ адрес, майчин език, поданство, народност, грамотност, вероизповедание, семейно положение, образователна степен, каква точно работа се извършва, откога работи в предприятието, предишна месторабота, какъв е размерът на заплатата, как и кога се изплаща, периодичност на изплащането, дава ли се допълнителна работа и как се заплаща, работи ли се в неделните и празничните дни и претърпени трудови злополуки в работно време.

След попълването на личната карта работниците декларират с подписа си, че данните са попълнени вярно и точно, като агент-преброителят също удостоверява с подписа си попълването на личната карта.

Публикацията съдържа и указания за попълването на въпросника и на личната карта. В приложение е публикуван списъкът на индустриалните предприятия, които са се ползвали от облагите на Закона за насърчаване на местната индустрия. Техният брой е 183 и са разпределени по окръзи.

Източник: Наредби и упътвания за събиране на статистически сведения за индустриалните заведения в България, насърчавани от държавата. София, 1905, 32 стр.